

**MARIO
VARGAS
LLOSA
CHEMAREA
TRIBULUI**

Traducere din spaniolă de
TUDORA ȘANDRU MEHEDINȚI

 HUMANITAS
BUCUREȘTI

*Lui Gerardo Bongiovanni,
promotor al ideilor liberale și prieten fidel*

Chemarea tribului

N-aș fi scris niciodată această carte dacă n-aș fi citit, acum mai bine de douăzeci de ani, *To the Finland Station* de Edmund Wilson. Acest eseu fascinant înfățișează evoluția ideii de socialism din momentul în care istoricul francez Jules Michelet, intrigat de un citat, s-a apucat să învețe italiana pentru a-l citi pe Giambattista Vico, până la sosirea lui Lenin în Gara Finlanda, la Sankt Petersburg, la 3 aprilie 1917, pentru a conduce Revoluția Rusă. Mi-a venit atunci ideea unei cărți care să facă pentru liberalism ceea ce criticul nord-american făcuse pentru socialism: un eseu care, pornind de la nașterea lui Adam Smith în 1723, în orașelul scoțian Kirkcaldy, să relateze evoluția ideilor liberale prin vocea principalilor săi exponenți, și evenimentele istorice și sociale care le-au făcut să se răspândească în lume. Deși departe de acel model, aceasta este originea îndepărtată a cărții *Chemarea tribului*.

Cu toate că nu pare, este vorba de o carte autobiografică. Descrie propria mea istorie intelectuală și politică, parcursul pe care l-am străbătut, de la tinerețea impregnată de marxism și de existențialismul lui Sartre, la liberalismul maturității mele, trecând prin revalorizarea democrației, la care mi-au fost de ajutor lecturile din scriitori ca Albert Camus, George Orwell și Arthur Koestler. M-au împins apoi spre liberalism anumite experiențe politice și, mai cu seamă, ideile celor șapte autori cărora le sunt dedicate aceste pagini: Adam

Smith, José Ortega y Gasset, Friedrich von Hayek, Karl Popper, Isaiah Berlin, Raymond Aron și Jean-François Revel.

Am descoperit politica la doisprezece ani, în octombrie 1948, când lovitura militară din Peru a generalului Manuel Apolinario Odría l-a dat jos pe președintele José Luis Bustamante y Rivero, rudă a familiei mele dinspre partea mamei. Cred că în cursul celor opt ani ai regimului lui Odría s-a născut ura mea față de dictatorii de orice tip – una dintre puținele constante ale comportamentului meu politic. Am devenit însă conștient de problema socială – adică de faptul că Peru era o țară copleșită de nedreptăți, unde o minoritate de privilegiați exploata în mod abuziv imensa majoritate – abia în 1952, când am citit *Out of the Night* de Jan Valtin, în ultima clasă de liceu. Această carte m-a făcut să-mi contrarez familia, care dorea să intru la Universitatea Catolică – pe atunci a copiilor de bani gata –, înscriindu-mă la Universidad de San Marcos, universitate publică, populară și nesupusă dictaturii militare, unde, eram sigur, mă voi putea afilia partidului comunist. Când am intrat la San Marcos, în 1953, urmând Literele și Dreptul, represiunea regimului lui Odría dusesese aproape la dispariția acestuia, întemnițându-i, omorându-i sau trimițându-i în exil conducătorii; partidul încerca pe atunci să se reclădească prin acțiunea Grupului Cahuide, în cadrul căruia am militat un an de zile.

Acolo am avut parte de primele mele lecții de marxism, în grupuri de studiu clandestine, unde îi citeam pe José Carlos Mariátegui, Georges Politzer, Marx, Engels, Lenin, și purtam discuții înfierbântate despre realismul socialist și despre stângism, „boala copilăriei comunismului”. Marea mea admirație față de Sartre, pe care îl citeam cu devoțiune, mă apăra împotriva dogmei – comuniști peruani din perioada aceea eram „puțini, dar foarte sectari”, cum spunea Salvador Garmendia – și mă determina să susțin, în celula mea, teza lui Sartre, care credea în materialismul istoric și în lupta de clasă, dar nu și în materialismul dialectic, ceea ce

I-a făcut pe tovarășul meu Félix Arias Schreiber să mă califice, într-una dintre discuțiile acelea, drept „ființă subumană”.

M-am distanțat de Grupul Cahuide la sfârșitul anului 1954, dar am continuat să fiu, cred, socialist, cel puțin prin lecturile mele, credință care, mai târziu, odată cu lupta lui Fidel Castro și a bărboșilor lui din Sierra Maestra și cu victoria Revoluției cubaneze, în zilele de la sfârșitul lui 1958, avea să se întărească puternic. Pentru generația mea, și nu numai în America Latină, ceea ce s-a întâmplat în Cuba a fost hotărâtor, marcând pe plan ideologic un înainte și un după. Asemeni mie, mulți am văzut în epopeea fidelistă nu numai o aventură eroică și generoasă a unor luptători idealiști, care voiau să pună capăt unei dictaturi corupte ca aceea a lui Batista, ci și un socialism care nu era sectar, permițând critica, diversitatea și chiar disidența. Așa credeam mulți și asta a făcut ca Revoluția cubaneză să aibă în primii săi ani o susținere atât de mare în lumea întreagă.

În noiembrie 1962, mă aflam în Mexic, trimis de Radio-televiziunea franceză, unde lucram ca ziarist, pentru a relata despre expoziția pe care Franța o organizase la Pădurea Chapultepec, când a izbucnit Criza rachetelor din Cuba. Am fost trimis să acopăr știrea și m-am dus la Havana cu ultimul avion al companiei *Cubana de Aviación* care a plecat din Mexic înainte de embargo. Cuba cunoștea o mobilizare generalizată, temându-se de debarcarea iminentă a forțelor infanteriei marine americane. Spectacolul era impresionant. Pe Malecón¹, micile tunuri antiaeriene, numite *bocachicas* („gurițe”), erau manevrate de tineri aproape copii, care așteptau fără să tragă zborurile razante ale avioanelor de vânătoare *Sabres* nord-americane, iar radioul și televiziunea dădeau instrucțiuni populației referitor la ce trebuiau să facă atunci când vor începe bombardamentele. Se trăia ceva care îmi aducea aminte de emoția și entuziasmul unui popor liber și plin de speranță descris de Orwell în

1. Faleză din Havana. (N. tr.)

Omagiu Cataloniei, când a sosit la Barcelona ca voluntar, la începutul Războiului Civil Spaniol. Mișcat până în adâncul sufletului de ceea ce mi se părea că întruchipează socialismul în libertate, am stat la o coadă lungă ca să donez sânge și, grație fostului meu coleg de la Universitatea din Madrid Ambrosio Fernet și peruanei Hilda Gadea – care îl cunoscuse pe Che Guevara în Guatemala lui Jacobo Árbenz și se căsătorise cu el în Mexic, având împreună o fată –, am întâlnit mulți scriitori cubanezi legați de *Casa de las Américas* și pe președinta acesteia, Haydée Santamaría, cu care am stat puțin de vorbă. Când am plecat, după câteva săptămâni, tinerii cântau pe străzile Havanei „*Nikita, mariquita, lo que se da, no se quita*”¹ pentru că liderul sovietic acceptase ultimatumul lui Kennedy și retrăsese rachetele din insulă. Doar mai târziu avea să se afle că, în cadrul acestui acord secret, se pare că John Kennedy i-a promis lui Hrușciov că, în schimbul acelei retrageri, Statele Unite nu vor invada Cuba și vor retrage rachetele *Jupiter* din Turcia.

Identificarea mea cu Revoluția cubaneză a durat o bună bucată de timp în anii șaiszeci, răstimp în care am fost în Cuba de cinci ori, ca membru într-un Consiliu Internațional al Scriitorilor de la *Casa de las Américas*, și am apărat-o prin manifeste, articole și acțiuni publice, atât în Franța, unde trăiam, cât și în America Latină, unde mă duceam cu o anumită frecvență. În acești ani mi-am reluat lecturile marxiste, nu numai cărțile clasicilor, ci și cele ale scriitorilor identificați cu partidul comunist sau apropiați ai acestuia, ca Georg Lukács, Antonio Gramsci, Lucien Goldmann, Frantz Fanon, Régis Debray, Che Guevara și chiar ultraortodoxul Louis Althusser, profesor la École Normale, care a înnebunit și și-a omorât nevasta. Totuși, îmi amintesc că, în anii mei de la Paris, cumpăram, o dată pe săptămână, pe ascuns, ziarul proscris al stângii, *Le Figaro*, pentru a citi articolul lui

1. Versuri umoristice populare ritmate, în traducere: „Nikita, poponar, ce-i o dată dat nu mai e de luat”. (N. tr.)

Raymond Aron, ale cărui analize pătrunzătoare cu privire la actualitate mă stinghereau și, în același timp, mă seduceau.

M-au îndepărtat de marxism mai multe experiențe de la sfârșitul anilor șaizeci: înființarea în Cuba a acelor UMAP, eufemism care, sub aparența Unităților Militare de Ajutor pentru Producție, ascundea lagărele de concentrare unde au fost închiși laolaltă contrarevoluționari, homosexuali și delincvenți de drept comun. Călătoria mea în URSS din 1968, invitat fiind la o comemorare a lui Pușkin, mi-a lăsat un gust amar. Am descoperit acolo că, dacă aș fi fost rus, aș fi fost în această țară un disident (adică un paria), sau aș fi putrezit în Gulag. Această descoperire aproape că m-a traumatizat. Sartre, Simone de Beauvoir, Merleau-Ponty și *Les Temps Modernes* mă convinseseră că, în pofida a tot ce mergea prost în URSS, aceasta reprezenta progresul și viitorul, patria în care, cum spunea Paul Éluard într-un poem pe care-l știam pe dinafară, „Nu există curve, hoți și nici popi”. Existau însă bețivi zăcând pe stradă, sărăcie și o apatie generalizată; se simțea pretutindeni o claustrofobie colectivă din cauza lipsei de informații despre ce se întâmpla chiar acolo, precum și în restul lumii. Era de-ajuns să te uiți în jur pentru a afla că, deși dispăruseră diferențele de clasă în funcție de bani, în URSS inegalitățile erau enorme și existau exclusiv în funcție de putere. L-am întrebat pe un rus vorbăreț: „Cine sunt cei mai privilegiați aici?” Mi-a răspuns: „Scriitorii obedienți. Au *dacea* ca să-și petreacă vacanțele și pot călători în străinătate. Asta îi plasează undeva foarte sus față de bărbații și femeile de rând. Nu se poate cere mai mult!” Puteam oare să apăr acest model de societate, cum făcusem până atunci, știind acum că pentru mine s-ar fi dovedit imposibil? Și a mai avut un rol important decepția pe care mi-a provocat-o însuși Sartre în ziua în care am citit în *Le Monde* un interviu pe care i-l lua Madeleine Chapsal, unde declara că înțelege faptul că scriitorii africani renunțau la literatură pentru a face mai întâi revoluția și a clădi o țară unde aceasta să fie posibilă. Mai spunea și că, în fața unui

copil care moare de foame, „*La Nausée ne fait pas le poids*“ („*Greața nu-i de nici un folos*“). M-am simțit aproape înjunghiat pe la spate. Cum putea afirma așa ceva cel care ne făcuse să credem că scrisul e o formă de acțiune, cuvintele sunt acte, că scriind se influențează istoria? Acum reieșea că literatura e un lux pe care și-l puteau permite numai țările care ajunseseră la socialism. În perioada aceea m-am apucat să-l citesc iar pe Camus, dându-i dreptate, fiindcă înțelegeam că în faimoasa lui polemică cu Sartre despre lașărele de concentrare din URSS el era cel care nu dădea greș; ideea lui că, atunci când morala se îndepărtează de politică, încep crimele și teroarea, era un adevăr strigător la cer. Toată această evoluție s-a oglindit mai târziu într-o cărțuție în care mi-am strâns articolele din anii șaizeci despre cei doi gânditori: *Între Sartre și Camus*.¹

Despărțirea mea de Cuba și, într-un anume sens, de socialism, s-a produs în urma cazului Padilla, celebru pe atunci (azi nu și-l mai amintește aproape nimeni). Poetul Heberto Padilla, participant activ la Revoluția cubaneză – a ajuns viceministru al comerțului exterior –, a început să lanseze în 1970 unele critici față de politica culturală a regimului. Mai întâi, a fost atacat cu virulență în presa oficială și apoi arestat, sub acuzația aiuritoare că e agent al CIA. Indignați, cinci prieteni care îl cunoșteam – Juan și Luis Goytisolo, Hans Magnus Enzensberger, José María Castellet și cu mine – am redactat în apartamentul meu din Barcelona o scrisoare de protest la care au aderat mulți scriitori din toată lumea, ca Sartre, Simone de Beauvoir, Susan Sontag, Alberto Moravia, Carlos Fuentes, denunțând acea încălcare a drepturilor omului. Fidel Castro a răspuns personal, acuzându-ne că suntem în slujba imperialismului și afirmând că nu vom mai pune piciorul în Cuba pentru „un timp indefinit și infinit“ (adică în vecii vecilor).

1. Mario Vargas Llosa, *Entre Sartre y Camus*, colecția „La Nave y el Puerto“, Ed. Huracán, San Juan de Puerto Rico, 1981.

În ciuda faptului că, în urma acestui manifest, am fost ținta unei campanii de infamii, cele întâmplătoare mi-au luat o piatră de pe suflet: nu mai trebuia să simulez o adeziune pe care n-o simțeam, având în vedere ce se petrecea în Cuba. Totuși, a mă despărți de socialism și a valora din nou democrația mi-au luat câțiva ani. A fost o perioadă de incertitudine și revizuire în care, încetul cu încetul, am înțeles că „libertățile formale” ale așa-zisei democrații burgheze nu erau o simplă aparență în spatele căreia se ascundea exploatarea celor săraci de către cei bogați, ci frontiera dintre drepturile omului, libertatea de expresie, diversitatea politică, și un sistem autoritar și represiv unde, în numele adevărului unic, reprezentat de partidul comunist și de ierarhii săi, se putea reduce la tăcere orice formă de critică, impune lozinci dogmatice și îngropa disidenții în lagăre de concentrare, făcându-i chiar să dispară. Cu toate imperfecțiunile ei, care erau multe, democrația înlocuia măcar arbitraritatea cu legea și permitea alegeri libere, partide și sindicate independente de putere.

A opta pentru liberalism a însemnat pentru mine un proces mai cu seamă intelectual, care a durat câțiva ani, fiind ajutat mult de faptul că locuisem pe atunci în Anglia, de la sfârșitul anilor șazeci, ca profesor la Universitatea din Londra, și că trăisem aproape unsprezece ani de guvernare a lui Margaret Thatcher. Ea făcea parte din Partidul Conservator, dar ca om de stat era călăuzită de niște convingeri și, mai ales, de un instinct, profund liberale; în această privință se mănă mult cu Ronald Reagan. Anglia pe care a ajuns să o guverneze în 1979 era o țară în decadentă, pe care reformele laburiste (și cele susținute de *tories*) au amortit-o și au confundat-o într-o rutină etatistă și colectivistă crescândă, chiar dacă se respectau libertățile publice, alegerile și libertatea de expresie. Însă statul se dezvoltase pretutindeni prin naționalizările din industrie și printr-o politică – de pildă aceea în privința locuințelor – care îl făcea pe cetățean tot mai dependent de favorurile statului. Socialismul democratic a

făcut să cadă în letargie țara revoluției industriale, care lânzezea pe atunci într-o monotonă mediocritate.

Gubernarea lui Margaret Thatcher (1979-1990) a însemnat o revoluție făcută în cadrul celei mai stricte legalități. Industriile de stat au fost privatizate și întreprinderile britanice n-au mai primit subvenții, fiind obligate să se modernizeze și să intre în competiție pe o piață liberă, în timp ce locuințele „sociale”, pe care guvernele de până atunci le închiriau oamenilor cu venituri mici – menținându-și astfel clientelismul electoral –, au fost vândute chiriașilor, conform unei politici care dorea să transforme Marea Britanie într-o țară de proprietari. Frontierele ei s-au deschis concurenței internaționale, iar industriile învechite, de exemplu aceea a cărbunelui, se închideau pentru a se permite renovarea și modernizarea țării.

Toate aceste reforme economice au provocat, bineînțeles, greve și mobilizări sociale – ca aceea a minerilor din minele de cărbuni, care a durat aproape doi ani –, situații în care personalitatea lui Margaret Thatcher a dovedit un curaj și o convingere pe care Marea Britanie nu le mai avusese de pe timpul lui Winston Churchill. Reformele acestea, care în doar câțiva ani au transformat țara în societatea cea mai dinamică din Europa, au fost însoțite de o apărare a culturii democratice, o afirmare a superiorității morale și materiale a democrației liberale față de socialismul autoritar, corupt și ruinator sub aspect economic, care au avut ecou în întreaga lume. Această politică a coincis cu cea aplicată în același timp în Statele Unite de președintele Ronald Reagan. În sfârșit, apăreau în fruntea democrațiilor occidentale niște lideri fără complexe de inferioritate față de comunism, care aminteau în toate intervențiile lor succesele obținute în privința drepturilor omului, a egalității de șanse, a respectului pentru individ și pentru ideile sale, față de despotismul și falimentul economic al țărilor comuniste. În timp ce Ronald Reagan era un extraordinar divulgator al teoriilor liberale, pe care le cunoștea desigur într-un mod general, doamna

Cuprins

Chemarea tribului	7
Adam Smith (1723–1790)	24
José Ortega y Gasset (1883–1955).....	57
Friedrich August von Hayek (1899–1992)	83
Sir Karl Popper (1902–1994)	118
Raymond Aron (1905–1983)	171
Sir Isaiah Berlin (1909–1997).....	196
Jean-François Revel (1924–2006)	234
<i>Mulțumiri</i>	261